

LA VIA AUGUSTA ENTRE EL MUNICIPIUM BAETULO I LA COLONIA BARCINO

J.M. GURT • P. PADRÓS • J. PUJOL • M. COMAS • J.M. PALET • S. RIERA

L'objectiu principal d'aquest treball és la definició de la comunicació viària entre les fundacions de *Baetulo* i *Barcino*. L'àrea d'estudi és la zona central/septentrional del Pla de Barcelona, limitada al sud pel mar i al nord per la Serralada Litoral, que és travessada pel riu Besòs (Fig. 1). La comunicació viària no es tractarà aïlladament, sinó relacionada amb els altres elements que constitueixen un territori humà, així com la seva relació amb el medi físic.

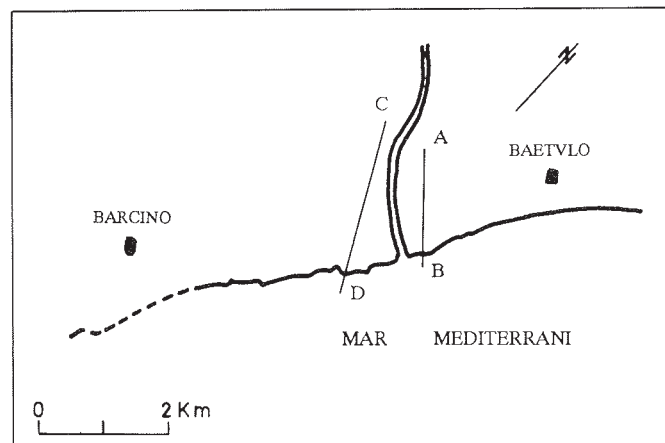
Aquest treball recull els primers resultats d'un projecte d'investigació en curs, que porta a terme el Departament d'Arqueologia del Museu de Badalona, conjuntament amb la Universitat de Barcelona i l'Escola de Natura de la nostra ciutat.

Metodologia

La metodologia que utilitzem respon, en primer lloc, a la problemàtica concreta que presenta una zona intensament urbanitzada i degradada, que ens dificulta enormement la recerca i fa necessari ampliar el ventall de mitjans i tècniques encaminades a reconstruir un territori tan transformat; en segon lloc, al fet que la zona en estudi sigui una àrea deltaica de ràpida transformació geomorfolò-

gica en el passat. Finalment, la metodologia respon al concepte que tenim del territori com un conjunt ordenat i estructurat d'elements, que s'interrelacionen funcionalment i que constitueixen un conjunt dinàmic en funció del propi poblament de la zona.

Figura 1, Situació de *Baetulo* i *Barcino* en relació al riu Besòs i a la línia actual de costa.

Partint d'aquest plantejament, hem fet ús de les següents tècniques de treball:

- Reconstrucció geomorfològica de la zona deltaica, mitjançant l'estudi de 300 sondeigs geològics.
- Reconstrucció de la morfologia històrica del territori mitjançant:

Fotografia aèria, concretament els vols dels anys 1946 (Centro cartográfico y fotográfico del Ejército del Aire) i 1957 (Servicio Geográfico del Ejército).

Cartografia antiga dels segles XVII a XIX.

Documentació històrica i toponímica.

Documentació arqueològica.

Prospecció de camp.

Context històric

Baetulo és una fundació «ex novo» d'època republicana tardana (inici del segle I a.C.), (Guitart, J., 1976; Padrós, P., 1985), que presenta un clar impacte sobre el territori on s'assenta, documentat arqueològicament (Cuyàs, J.M., 1977; Prevosti, M., 1981). El seu moment de màxim desenvolupament es documenta en època d'August, moment en què es funda *Barcino* (Granados, J.O., 1984), en el context de les reformes augustianes que afecten l'organització territorial del NE peninsular. Entre aquestes reformes, es documenta l'existència d'un ramal de la Via Augusta, ramal que circulava per la costa, i que és el que uneix ambdues ciutats (Pallí Aguilera, F., 1985) (Fig. 2).

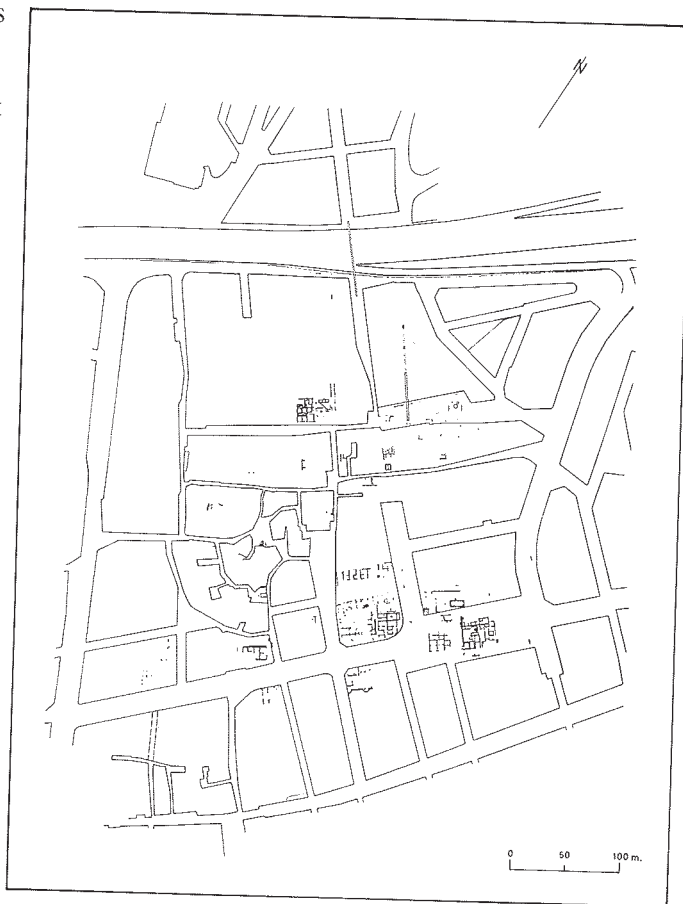

Figura 2, Situació de les restes arqueològiques de la ciutat de *Baetulo*.

Marc Geogràfic

L'àrea a estudiar es pot dividir topogràficament en tres zones, clarament determinades pel substrat geològic.

Evolució del delta del Besòs

El delta del Besòs presenta una forma triangular i està constituït per dues planes deltaïques asimètriques, separades pel llit del riu. L'escàs desenvolupament de la plana deltaïca és conseqüència de la direcció dels corrents marins i de la proximitat de l'estret de Montcada al mar (Marquès, M.A. i Julià, R., 1977).

L'emascament de la zona, a causa de l'urbanisme, ha fet necessari, per tal de reconstruir l'evolució del delta, treballar a partir de sondeigs geològics. S'han recollit 300 sondeigs, que han estat cartografiats a escala 1:10.000, a partir dels quals hem realitzat talls estratigràfics longitudinals i transversals al riu Besòs (fig. 5).

En aquests talls, s'observa un nivell transgressiu (d'ascens marí) formant una falca flúvio-marina que arriba a + 1 msnm, corresponent al màxim Flandrià, a l'alçada de Sant Andreu. Per sobre d'aquest nivell, el mar s'estabilitza i les aportacions sedimentàries del riu Besòs provoquen l'avanç del delta: fase regressiva (Aloisi, J.CI. et alii, 1978; Labeyre, M.J. et alii, 1976; Marquès, M.A., 1984). Durant el procés de regressió, en moments d'estabilitat, es formen barres i llacunes litorals que ens permeten detectar antigues línies de costa. En els talls representats, s'observen alguns dels nivells d'argiles orgàniques que caracteritzen aquestes llacunes i nivells de sorra fina que corresponen a una fàcies de platja.

En funció dels sondeigs, hem pogut detectar la presència de sis llacunes litorals, actualment imperceptibles sota el traçat urbà, si bé la documentació històrica ens parla d'algunes d'elles: el 1367 es documenta el topònim «Les Basses», fent referència a uns aiguamolls dins el municipi de Sant Adrià de Besòs, malgrat que no puguem situar-lo amb exactitud (Rovira, J., 1977). En el segle XIX trobem documentat «el Gorg» com una zona deprimida que conservava encara alguns bassals. Al sud del riu Besòs, en el segle X, apareix citada com a «lantanna» una zona pantanosa (Carreras Candi, F., 1932).

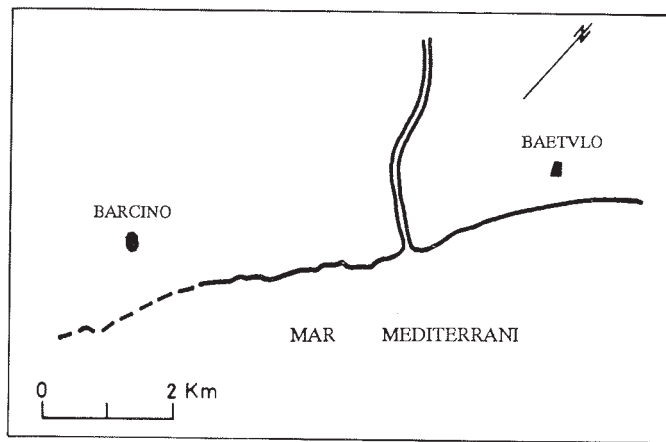

Figura 5a. Situació dels talls geològics del delta del riu Besòs.

Al nord del riu Besòs, hi ha tres línies de llacunes situades a 1,9, 1,15, i 0,2 Km de la línia de costa actual respectivament, que ens indiquen una successió cronològica d'avanç deltaic. Al sud del riu, aquesta correlació no és tan clara (fig. 6).

Partint d'aquests elements, podem establir a tall d'hipòtesi, les següents etapes regressives del delta:

1. Línia més llunyana al mar, que dona lloc a dos sistemes llacunars al nord i al sud del riu. Aquestes llacunes tenen una relació topogràfica amb els punts interiors on s'ha trobat sorra de platja.
2. Línia que dona lloc a una llacuna al sud del Besòs.
3. Línia que crea una llacuna al nord del riu.

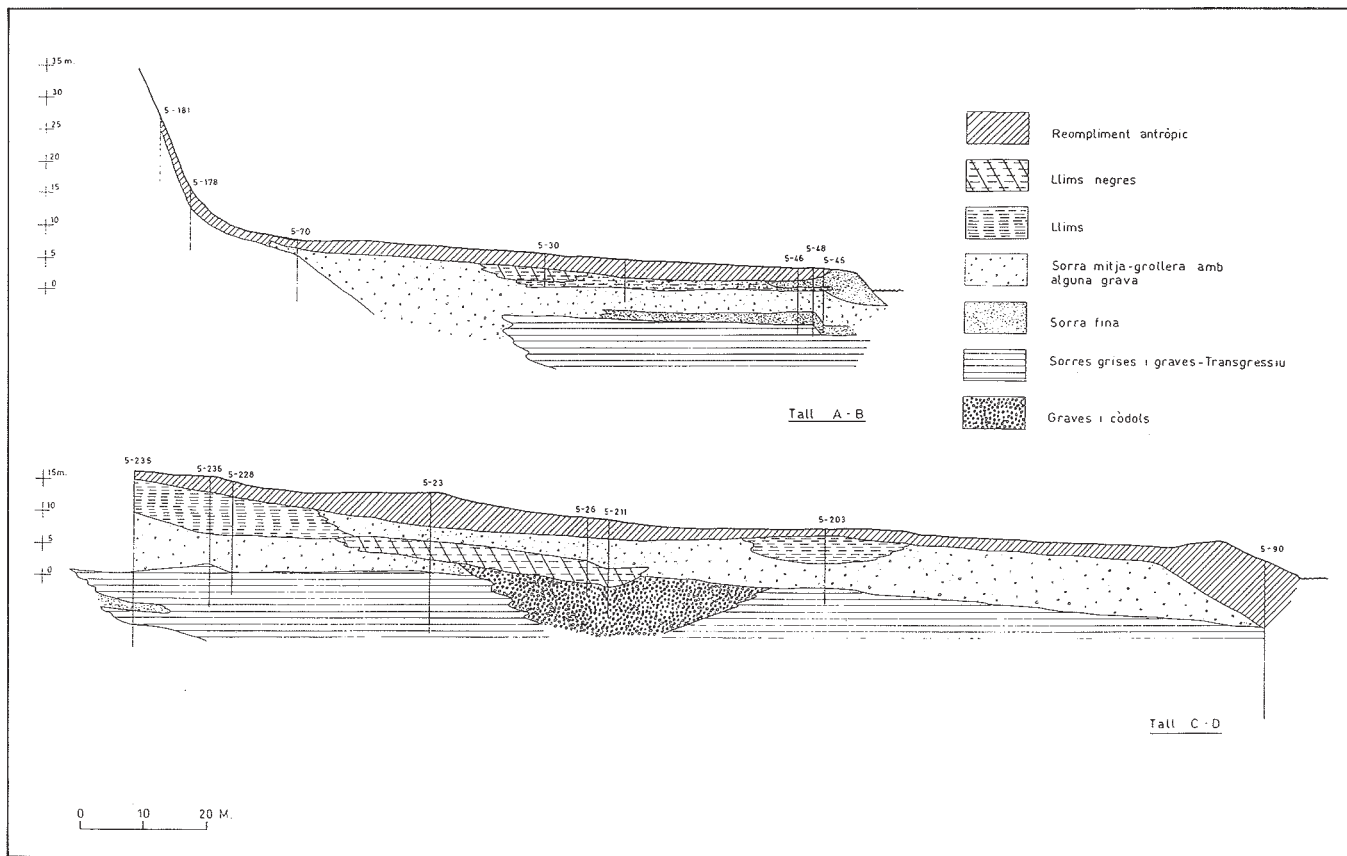

Figura 5b, Talls geològics del riu Besòs.

Cartografia antiga

Les característiques del territori que estudiem fan doblement important l'anàlisi cartogràfica: en primer lloc, com a tècnica d'estudi de la morfologia històrica d'un territori, i en segon lloc per ésser un tipus de documentació força abundant en el Pla de Barcelona, on els vestigis que es conserven del traçat viari antic són tan escassos.

A partir d'aquesta documentació s'han identificat diferents elements, testimonis de l'activitat humana en el paisatge, que es procuraran explicar i interpretar, contrastant-los amb la informació extreta de les diverses tècniques que emprem en aquest treball.

Metodològicament, s'ha rastrejat primer la cartografia més moderna, ja que proporciona més dades i comporta menys problemes d'interpretació. Aquests resultats preliminars s'han contrastat amb els proporcionats per la cartografia més antiga, més complexa i difícil d'interpretar.

La cartografia històrica útil més antiga per a l'estudi d'aquesta zona data de finals del segle XVII i primers decennis del segle XVIII. Aquests primers mapes són, majoritàriament, de tipus militar. Hem treballat, també, diversos mapes cadastrals de mitjan segle XVIII, si bé el bloc cartogràfic més nombrós data de segona meitat del segle XIX.

Cal assenyalar que hi ha una descompensació entre els documents cartogràfics al nord i al sud del Besòs, essent més abundants els que fan referència a l'àrea entre Barcelona i el riu Besòs.

A partir de l'anàlisi de la cartografia del segle XIX s'han detectat les següents vies de comunicació (Làm. I):

- un camí de Barcelona a Montcada travessant Sant Andreu; d'aquest camí en surten dos. Un a l'alçada del Clot, que travessant pel sud de Sant Martí de Provençals va a buscar el pas del Besòs per Sant Adrià. Un altre surt d'un punt més al nord del Clot, i passant per sobre l'església de Sant Martí de Provençals, va a buscar el mateix pas del riu per Sant Adrià.
- un camí que de Sant Andreu, baixant pel torrent de l'Estadella va a buscar el pas del Besòs per Sant Adrià.
- finalment, s'observa també en aquests mapes l'actual carretera de França, que travessa pel sud el terme municipal de Sant Martí.

A partir de mapes cadastrals del segle XVIII referents a l'àrea al nord del Besòs (Làm. II), observem els següents camins:

- Camí Real de Sant Adrià a Mataró.
- un camí que circula al sud de l'anterior en relació amb el parcel·lari, citat com a «Camí Antic».

A més, observem els següents fenòmens:

- concentració del poblament entorn del Camí Real.
- diferent dimensió de les parcel·les, essent més petites entre el «Camí Antic» i el Camí Real, que entre el «camí Antic» i el mar.
- constatació del pas del Camí Real al sud de l'església de Sant Adrià.

En la cartografia de finals de segle XVII, principis del segle XVIII detectem els següents camins (Làms. III i IV):

- un camí de Barcelona a Montcada per Sant Andreu.
- els dos ramals que des del Clot, i passant per Sant Martí de Provençals, es dirigien a buscar el pas del riu Besòs per Sant Adrià (Làm. V).
- El camí de Sant Martí de Provençals a Badalona, travessant el riu Besòs i vorejant l'església de Sant Adrià (Làm. III).

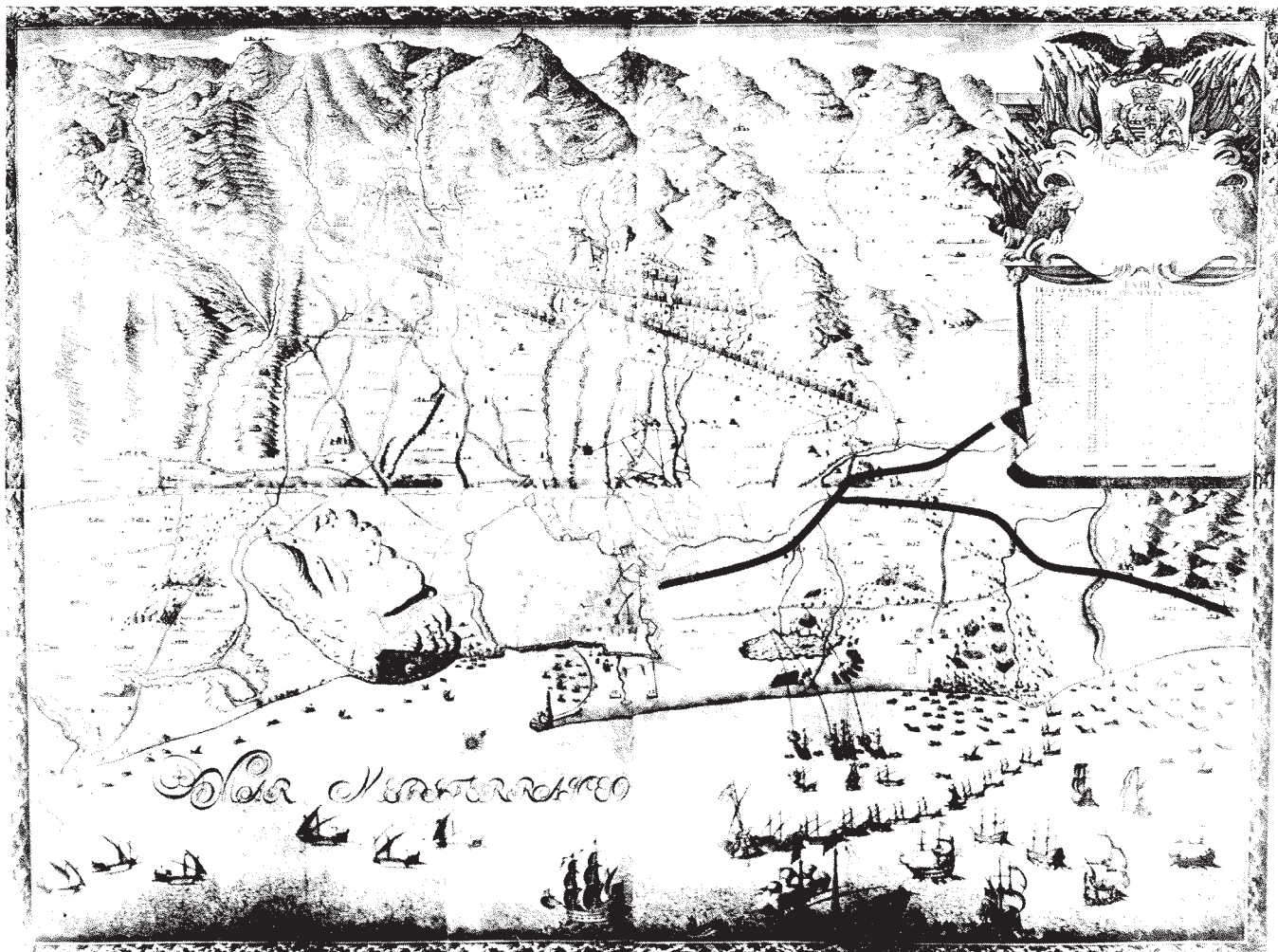

Làmina 1, Plànol dels voltants de Barcelona, Ildefons Cerdà, 1855. (I.M.H.)

Làmina 2, Mapa parcelari de Sant Adrià de Besòs, 1753. (Arxiu Capitular Catedralici).

Làmina 4, Plano de Barcelona, Barcelona 1697. (I.M.H.)

Fotografia aèria

El treball de foto-interpretació ha permès extreure informació, especialment de les àrees no urbanitzades en les dècades dels anys quaranta i cinquanta (fig. 7).

Camins detectats:

- Camí de Barcelona a Montcada per Sant Andreu (fig. 7, 0).
- Camí del Clot a Badalona, passant al nord-oest de l'església de Sant Martí i al sud de la de Sant Adrià (fig. 7, 1).
- Camí del Clot a Sant Adrià per sota Sant Martí, citat com a «Via Marina» (fig. 7, 2).
- Camí de Sant Martí a Santa Coloma (fig. 7, 3).
- Camí de Sant Andreu a Tiana, passant per Santa Coloma: conegut popularment com a «Camí dels Contrabandistes» o «Camí d'en Grau Marimon» (fig. 7, 4).
- Camí de Sant Adrià a Montcada per Santa Coloma, seguint el curs del riu (fig. 7, 5).
- Camí de Badalona a Montcada creuant el «Camí dels Contrabandistes» (fig. 7, 6).
- Dues desviacions que uneixen el «Camí dels Contrabandistes» amb Badalona, una des de Tiana i l'altra des de Santa Coloma (fig. 7, 7 i 8).
- Sortida de Badalona a la comarca del Maresme entre el Turó d'en Seriol i la Canonja (fig. 7, 9).
- Sortida de Badalona al Maresme entre el turó de l'Orella i el mar (fig. 7, 10).
- Quatre possibles passos del riu Besòs, entre Sant Adrià i la línia de costa actual (fig. 7, 11).

A partir de la interpretació fotogràfica, detectem l'existència de restes de cadastre —actualment en estudi— en una àrea situada dins el que hem definit com a plataforma mitjana, plataforma que, topogràficament, queda ben delimitada per una sèrie de turons.

Aquesta àrea es troba entre el «camí dels Contrabandistes» i el camí de Sant Adrià a Badalona, essent creuada pels ramals que uneixen ambdós camins des de la ciutat de *Baetulo*. Aquest territori devia formar una unitat geogràfica homogènia que podria ésser l'àrea d'explotació agrícola immediata a la ciutat romana.

Conclusions

La documentació arqueològica coneguda a la zona (Prevosti, M., 1981; Vega, J. de la, 1977) s'ha reestudiat per tal de precisar els punts de possible hàbitat —descartant aquells on no es documentaven estructures arquitectòniques—, així com per precisar la seva cronologia. Posteriorment, hem cartografiat la següent informació arqueològica: poblats ibèrics, assentaments romans, necròpolis, forns i restes de vies d'època romana.

Amb l'objectiu d'integrar la informació extreta a través de les diverses tècniques treballades, hem cartografiat sobre el mapa topogràfic d'escala 1:25.000 les restes arqueològiques, els resultats de l'estudi de la cartografia antiga, de la foto-interpretació i del treball geològic (fig. 8). D'aquest conjunt de dades, es poden extreure les següents conclusions:

1. Es detecta un camí interior de Tiana a Sant Andreu, que possiblement remuntava la vall d'Horta.

Aquest camí no funciona en relació amb les dues ciutats romanes del Pla, ja que les evita. Podria estar en relació amb el poblament pre-romà de la zona, ja que es desplaça seguint la línia que marca la separació entre la plataforma mitjana i la carena litoral on se situen els assentaments ibèrics.

Figura 7, Camins detectats a partir de la fonointerpretació.

2. Documentem un camí que uneix *Barcino* amb *Baetulo*, que passa al nord de l'església de Sant Martí de Provençals i al sud de la de Sant Adrià.

Aquest camí circula, a partir de la seva sortida de la ciutat de Badalona, per sobre el material més sòlid del quaternari antic, evitant les sorres marines documentades geològicament. Arribant a Sant Adrià, el camí passa entre el turó del Sanatori i una llacuna. Després de travessar el Besòs, el camí fa una volta en direcció nord, detectada a través de la seva fossilització en l'actual límit entre els termes municipals de Sant Adrià i Santa Coloma. Aquesta volta s'explica per l'existència d'una gran llacuna. A cobtinuació, el camí torna a circular pels argils verds quaternaris. Aquest fet ens podria indicar que les llacunes existeixen quan funciona aquest camí, per tant, la línia de costa definida per aquestes llacunes (fig. 6, línia 1) podria ser coetània al funcionament de la via.

A través de la documentació arqueològica s'han detectat diversos trams de calçada, que sens dubte corresponen a la via que hem definit.

Es detecta, també, un increment de les restes constructives de vil·les, necròpolis i forns d'època alto-imperial a l'àrea costanera, propera a aquesta via, entre el Besòs i Badalona. La presència de forns ens fa pensar en la importància econòmica que devia prendre l'àrea costanera en funció del pas de la via.

Aquests canvis es detecten en el moment de la fundació de *Barcino*, i, per tant, cal posar-los en relació amb aquesta ciutat.

Aquest traçat viari funciona en època augustiana. Creiem, per tant, que aquest tram correspondria a la Via Augusta al seu pas entre *Baetulo* i *Barcino*.

Bibliografia

- ALOISI, J.CI.; MONACO, A.; PLANCHAIS, N., THOMMERET, J.; THOMMERET, Y. (1978).
The Holocene transgression in the Golfe du Lion, Southwestern France. Paleogeographic and palaeobotanical evolution. *Geog. Phys. Quat*, vol. XXXII, n.2, pp. 145-162.
- CARRERAS CANDI, F. (1932).
La ciutat de Barcelona, *Geografia General de Catalunya*, vol. V.
- CUYÀS i TOLOSA; J.M. (1977).
Badalona romana i visigòtica. *Història de Badalona*, vol. III. Badalona.
- GRANADOS GARCÍA, J.O. (1984).
La primera fortificación de la colonia *Barcino*. *B.A.R.*
- GUITART DURAN, J. (1976).
Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia. Badalona.
- GURT, J.M.; PADRÓS, P.; PUJOL, J.; PALET, J.M. RIERA, S.; COMAS, M.
La Via Augusta entre el Municipium Baetulo i la Colonia Barcino.
Actes Colloque «Via Augusta et Via Domitia», Perpinyà, 1989 (en premsa).
- LABEYRE, M.J.; LALOU, Cl.; MONACO, A.; THOMMERET, J. (1976).
Chronologie des niveaux eustatiques sur la cote du Roussillon de 33.000 BP a nos jours. *C.R. Acad. Sci. Paris, T. 202*, pp. 349-352.
- MARQUÈS ROCA, M.A. (1984).
Les formacions quaternaries del delta del Llobregat. I.E.C. arx. Secc. Ciències, LXXI.
- MARQUÈS, M.A. i JULIÀ, R. (1977).
Caractéristiques lithostratigraphiques des embouchures des fleuves du NE de l'Espagne (Du Llobregat aux Pyrénées). Approche Écologique a l'Homme Fossile. *Suppl. Bull. A.F.E.Q.*, n. 47, pp. 187-195.
- PADRÓS I MARTÍ, P. (1985).
Baetulo. Arqueologia urbana 1975-1985. Badalona.
- PALLÍ AGUILERA, F. (1985). *La Via Augusta en Catalunya*. Barcelona.

PREVOSTI i MONCLÚS, M. (1981).

Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo. Badalona.

PUCHADES, B. (1948).

El río Besós. Estudio monográfico de hidrología fluvial. Barcelona.

PUJOL, J. (inèdit).

La xarxa hidrogràfica de Badalona.

ROVIRA i COSTA, J. (1977).

Sant Adrià de Besós, estudio de un pueblo en su primer milenio. Sant Adrià de Besós.

VEGA, J. de la (1977).

Documentos para la carta arqueológica del Llano de Barcelona. Mediterrànea, 10.

VILAR, P. (1964).

Introducció. El medi natural. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. I. Barcelona.

NOTA

Aquesta comunicació forma part dels Projectes d'Investigació: «Morfologia històrica del territori en Catalunya» (PB85-0380-C02-02) i «Proceso de Romanización de Catalunya: incidencia en las zonas litoral e interior a través del análisis diferencial y comparativo de tres municipios: Baetulo (Badalona), Iluro (Mataró) e Iesso (Guissona)» (PB85-0372-02-01), finançats per la CICYT.

Volem expressar el nostre agraïment a l'empresa de geotècnica *LOSAN, mecànica del suelo, S.A.* que, en deixar-nos consultar els seus arxius de sondeigs, ha fet possible la realització de gran part d'aquest treball.

L'autor dels dibuixos és Antoni Fonollà.